

Виховання національної гідності у студентської молоді України засобами українського народного мистецтва

Кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології
Репко Інна Петрівна

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології
Одарченко Вероніка Ігорівна

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Національне виховання молоді, гідних громадян незалежної суверенної України визначено одним зі стратегічних завдань реформування сучасної української освіти, успішне вирішення якого є важливою умовою розвитку всіх сфер суспільного життя в державі. Це віднайшло відображення в Національній доктрині розвитку освіти України, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Законі України «Про освіту», інших нормативних документах в освіті.

З огляду на це, особливу роль у вихованні молодих поколінь відіграє національна ідея, у якій фіксується державне буття нації, прогнозується її майбутнє (національний ідеал), обґрунтовуються соціально-матеріальні й духовно-культурні цінності, які сповідує нація; визначаються актуальні потреби національної спільноти, її національні інтереси, інтегрується стиль мислення (ментальність) різних етнічних груп, що складають український народ. Виховання молодих поколінь із урахуванням національної ідеї сприяє формуванню особистості, для якої притаманні такі риси, як громадянськість, патріотизм, культура міжетнічних відносин, почуття національної та власної гідності.

Аналіз праць Б. Ананьєва, Р. Бернса, Л. Кольберга, І. Кона, А. Макаренка, Дж. Міда, В. Мясіщева, М. Платонова, І. Свядковського, В. Століна, В. Сухомлинського, Є. Ериксона, П. Якобсона та інших учених дає підстави для твердження, що формування почуття гідності (як власної, так і національної) є важливим в особистісному «Я» кожної людини, а особливо такої, яка знаходиться у процесі активного індивідуального та професійного становлення. Тож одним із найважливіших аспектів підготовки студентів до своєї професійної діяльності слід розглядати виховання національної гідності як необхідної професійно-особистісної якості сучасного фахівця.

Водночас пілотажним дослідженням установлено, що значна кількість студентів (35 % із 950 опитаних осіб) недостатньо усвідомлюють відповідальність за долю держави, своєї приналежності до українського народу; байдуже ставляться до національних багатств культури та мистецтва; поверхово знають історію рідного краю тощо. Отже, отримані дані актуалізують проблему виховання національної гідності в студентів у сучасних вищих навчальних закладах.

Велику роль у вихованні національної гідності відіграє народне мистецтво, у якому сфокусовані кращі надбання національної культури, народні традиції, звичаї, національна самобутність тощо, зближує, об'єднує людей, допомагає окремій особистості відчутти зв'язок власної долі з долею своєї нації. Кращі твори народного мистецтва надають можливість людині всебічно пізнавати історію й сучасність, побут і традиції народу.

Виховні можливості окремих засобів народного мистецтва досліджували С. Борисова (музичне мистецтво), Л. Гарбузенко, О. Гевко, Н. Кузан (декоративно-ужиткове мистецтво), Р. Береза, Л. Кобель (театралізовані народні свята), Р. Осипець (народні традиції й пісні). Однак проблема виховання національної гідності студентів засобами українського народного мистецтва цілісно не досліджувалась.

Метою дослідження є схарактеризувати українське народне мистецтво як засіб виховання національної гідності студентів вищих навчальних закладах освіти України.

У сучасній психолого-педагогічній літературі гідність розглядається як стрижнева якість у процесі становлення особистості, що має інтегративне значення в цілісному процесі виховання. Саме через гідність людина усвідомлює інші свої якості, свої чесноти та вади; через неї відбувається моральна регуляція поведінки індивіда, який добровільно, відповідно до своїх почуттів та переконань здійснює вчинки, що відповідають моральним вимогам суспільства. Отже, гідність є важливою частиною моральної вихованості особистості, що передбачає розуміння вихованцем моральних норм суспільства та виявлення адекватної їм поведінки незалежно від ситуації.

Установлено, що *гідність* як морально-психічний феномен безпосередньо пов'язана з такими невід'ємними атрибутами особистості, як свідомість, воля та почуття й визначають на цій основі такі компоненти гідності: *інтелектуальний* (розуміння сутності гідності, її виявлення, оцінювання наявності цієї якості в себе, рівень її розвитку); *емоційний* (накопичений досвід емоцій щодо виявлення гідності, самоповаги, гордості, емоційні переживання у відповідності з совістю); *вольовий* (здатність до захисту гідності, можливість підтримувати власне добре ім'я, долати власні хиби, самовдосконалюватися). Сформованість почуття власної гідності людини визначається рівнем розвитку кожного з компонентів у їх взаємозв'язку, а засоби формування гідності мають впливати на всі три психологічні сфери особистості (свідомість, воля, почуття).

Зважаючи на те, що гідність людини як носія національних цінностей тісно пов'язана з почуттям *національної гідності*, тобто вона втілює в собі все найкраще, здобуте народом у процесі історичного розвитку, ми, на підставі вивчення праць учених (Ю. Белова, Л. Білас Н. Бондаренко, І. Лебідь, О. Спіркін, І. Чеснокова, О. Шаповал, О. Ярмоленко та інші), *суть національної гідності* вбачаємо в єдності двох взаємодоповнювальних аспектів, що дає можливість цей феномен розглядати як:

- ознаку, притаманну великій групі людей, що історично закріпилася в національній свідомості, національному характері та займає значне місце в системі національних цінностей народу;
- особистісну рису, ознаку індивіда, пов'язану з усвідомленням ним своєї національної приналежності на основі знань історії та культури власного народу, розуміння перспектив його історичного шляху, значення в культурному просторі світу, розвитку почуття гордості за його справжні здобутки, патріотизму, небайдужої громадянської позиції.

Грунтовне вивчення процесу виховання національної гідності особистості безпосередньо пов'язано із розглядом терміну «національний характер» (А. Белих, В.Євтух, І. Кон, О. Марченко, А. Рубан, В. Супруненко, А. Швецова та ін.).

Дослідники зазначають, що частину рис національного характеру становлять складові загальнолюдських цінностей, притаманних кожному народові, але існують і такі, які виступають національною ознакою саме українського народу [1, с.7]. Це, зокрема, такі чесноти як: емоційність, сентименталізм, чутливість та ліризм (Є. Онацький, Д. Чижевський, Б. Цимбалістий), прив'язаність до звичаїв, схильність до гумору, артистизм (О. Духнович, В. Липинський), родинність, повага до жінки, материнське опікування інших, потреба в співзвучності з навколишнім світом, елегійний настрій (О. Кульчицький), перевага чуттєвості над розсудком, індивідуалізм, прив'язаність до землі (І. Мірчук), обрядовість, духовність, релігійність (М. Костомаров, В. Липинський), охайність, чемність, високий моральний стан, лицарська мужність (Г. Ващенко, Я. Ярема), волелюбність (І. Огієнко), доброта, чесність, працьовитість, вірність, скромність, стриманість, сміливість, благородність, гуманізм, милосердя (В. Супруненко), прагнення соціальної гармонії, любов до Батьківщини, рідної землі, віри (О. Вишневський) [3; 2].

Майже усі вчені, зважаючи на схильність українців до сильних почуттів, драматично-ліричних афектів, театрального мистецтва і музики, виокремлюють такі типові риси українського національного характеру, як ліричність, поетичність, співучість, музичність, через які виявляється емоційність народу. Узагальнюючи дослідження цього питання, О. Марченко навіть наголошує, що подібні риси національного характеру обумовлюють специфічно «музичний» засіб світосприйняття українців, а О. Михайличенко взагалі говорить про своєрідність їх національного «музично-естетичного характеру». Виходячи з цього, можемо стверджувати, що поетичність, співучість, музичність можна розглядати не тільки як окремі риси характеру, але і як основу усього його виховання, адже мистецька лірика вміщує усі складові українського національного характеру, що історично розвивався під впливом відповідних світосприймальних настанов.

Гідність розглядається дослідниками минулого та сучасності (Ю. Белова, Г. Ващенко, В. Супруненко, Я. Ярема та ін.) також як характеристика особистості, що історично закріпилася у суспільній свідомості як ознака, притаманна носію української національної ідеї, тобто природна властивість, риса національного характеру. Виходячи з цього, бачимо, що процес виховання гідності особистості є тісно взаємопов'язаним з процесом становлення національної гідності через віддзеркалення у розвитку конкретної особистості історико-культурних стереотипів щодо особливостей національного характеру, зокрема, й схильності українського народу до сприйняття світу через призму мистецтва.

Говорячи про особливості виховання гідності як складової національного характеру, відзначимо, що таке виховання дослідники (Г. Ващенко, Я. Ярема та ін.), як правило, пов'язують з розвитком поваги до гідності інших людей, етносів, народів. Дійсно, шанобливе ставлення українців до представників інших націй, толерантність до інших культур, є історичним фактом, який пояснюється

тим, що на території України носії українського етносу тривалий час заходилися у тісному співіснуванні з представниками інших національностей (поляки, росіяни, чехи, євреї, шведи та ін.). Це привело не тільки до асиміляції (розчинення самостійного етносу або його частини у середовищі іншого етносу, що супроводжується втратою мови, культури, етнічної самосвідомості), а й до акультурації (засвоєння групою осіб основних рис іншого етносу за умови збереження основних рис своєї культури, наслідком чого є виникнення явища полікультурності). Чинні в міжкультурних відносинах жителів України тенденції взаємообміну сприяли формуванню національних цінностей українців на основі розуміння норм та цінностей представників інших націй, загальнолюдських культурних цінностей. Усе це зумовило становлення таких компонентів виховання національної гідності українців, як повага до гідності інших народів, носіїв іншої культури.

Розуміючи це, вітчизняний педагог Г. Ващенко зазначав: «подібно до того, як справжня особиста гідність вимагає пошани до інших людей, так і гідність національна вимагає пошани до інших народів і їхніх прав. І подібно до того, як справжня особиста гідність є основою мирного співжиття і продуктивної співпраці окремих людей, так справжня національна гідність є основою мирного співжиття і продуктивної співпраці окремих народів» [3].

Проте національна гідність не є вродженою чеснотою людини чи народу, її особистість або етнос мають набувати з розвитком. У зв'язку з цим, Я. Радевич-Винницький зазначає: «Народи, як і окремі люди, мають свій характер, отже, і свою долю. Одні пішли далеко вперед, збагативши людство своїми досягненнями в культурі й цивілізації, про інших мало що відомо світові; одні розбудували потужні імперії, інші ніколи не мали власної держави і завжди були підневільними, не знаючи свободи і не відчувши повноти життя. Одні над усе цінують свою національну належність і національну гідність, інші соромляться своєї національності, зневажають свою мову і своє походження». Таким чином, виховання національної гідності багато в чому залежить від зусиль суб'єкта такого виховання (чи то індивід, чи цілий народ), тобто є процесом, що підлягає управлінню та педагогічній організації на особистіському, міжособистіському та надособистіському (державному, загальнонаціональному) рівнях.

Недостатня сформованість національної гідності чревата зневагою молоді до національних цінностей, інтересів власної Батьківщини. Оскільки не маючи можливості, а з часом і бажання розвивати та виявляти власну гідність, молодь втрачає особистість, потрапляє у небезпечну залежність від думки засобів масової інформації, міжнародних телеканалів та журналів, поглядів інших людей.

Некероване виховання національної гідності може призвести і до інших наслідків – засвоєння молоддю «нижчих її форм», що, на думку Г. Ваценка, не мають права називатися гідністю – шовінізму, зневаги до інших народів, намагання підкорити їх собі, експлуатувати їх працю і природні багатства на свою користь. Звертаючись до українського народу вчений закликав «подбати про розвиток національної свідомості у своєї молоді» вбачаючи в ньому основу виховання національної гідності особистості [3].

На основі викладеного вище, наголосимо, що виховання національної гідності молодого покоління є важливою проблемою сьогодення, від вирішення якої залежить благополуччя та єдність усього населення Української держави.

Виховання національної гідності розпочинається з національного виховання. Концептуальні основи такого виховання, закладені у державних документах щодо розвитку освіти України, полягають у забезпеченні розуміння молодим поколінням своєї національної приналежності; збереженні та розвитку національної культури, залученні молоді до її джерел; поліпшенні патріотичного виховання молодого покоління; боротьбі з поширенням негативних явищ у молодіжному середовищі; прищепленні молоді ціннісних орієнтацій, притаманних високорозвиненому суспільству. Виходячи з цього, зазначимо, що процес виховання національної гідності безумовно має базуватися на систематичних державних національно-виховних та культурно-освітніх заходах, підтриманих ініціативою широких кіл громадськості.

Реалізація подібних заходів, насамперед, пов'язана зі спрямуванням педагогічного процесу закладів освіти, зокрема вищої школи, яка «є могутнім фактором виховання майбутніх громадян своєї країни» [5, с.3], на вирішення таких завдань - відновлення духовно-моральних цінностей особистості, виховання громадянина-патріота, відродження української національної культури. Щодо останнього завдання у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді у національній системі освіти підкреслюється, що виховання молодого покоління слід спрямовувати на задоволення потреб етнокультурного відродження та розвитку як українського народу, так і представників інших етносів,

що проживають в Україні, надання їм широких можливостей для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування почуття національної гідності.

Отже, можна зазначити, що виховання національної гідності студентської молоді є педагогічно керованим процесом, що базується на ідеях загальнонаціонального відродження України, найкращих здобутках народної педагогіки та спрямований на вирішення комплексу відповідних завдань, що вимагає від сучасної педагогічної освіти пошуку нових засобів виховання національної гідності у студентства.

Обґрунтована вище думка підтверджується тим, що серед обов'язкових передумов виховання національної гідності людини вчені визначають ґрунтовне засвоєння, привласнення особистістю основних культурно-історичних здобутків рідного народу, знання його історії, культури, традицій, звичаїв, володіння багатством рідної мови. Окрім того, до таких передумов відносять певну спрямованість особистості, яка базується на вищих гуманістичних досягненнях культури та виражається в акцентуванні уваги людини на її духовних цінностях, розвитку почуттів совісті і честі як механізмів самооцінки своїх дій. Наведені вище передумови можуть бути покладені в основу оцінки успішності процесу виховання національної гідності людини, що відбиває: міру її зацікавленості у сфері духовних цінностей; морального розвитку, використання найвищих здобутків людської моралі для самооцінки своїх дій; усвідомлення своєї національної приналежності; знання історії свого народу, привласнення національної культури; обізнаності щодо витоків та закономірностей становлення української нації, її морально-духовних цінностей; знань традицій, звичаїв, віри свого народу; володіння багатством рідної мови та шанобливого ставлення до неї; розуміння сутності національного ідеалу; критичного ставлення до недоліків національного характеру та вмінь їх викорінювати у власній поведінці, звичках, переконаннях. Виходячи з цього, можна досліджувати стан сформованості національної гідності у сучасній студентській молоді, та впливати на цей стан шляхом організації певного педагогічно-керованого процесу.

Це вимагає наповнення «всіх ланок освітнього процесу, зокрема у вищій педагогічній школі, змістом, який би відображав справжню історію, мистецтво, культуру, символіку, природу рідного краю, всієї України та забезпечував можливості постійного духовного самовдосконалення особистості, формування її інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності суспільства» [5, с.3].

Засоби виховання національної гідності студентської молоді мають базуватися на найкращих здобутках української освіти та культури, бути близькими та сприйнятливими для національного характеру, відповідати інтересам, потребам, прагненням кожної особистості. До подібних засобів безумовно належить народне мистецтво, що, на думку дослідників (О. Вишневський, О. Гевко, А. Корнієнко, Р. Осипець, С. Садовенко, М. Стельмахович та ін. забезпечує прискорену можливість процесу саморозкриття індивіда, стимулює чуттєво-інтелектуальний, фізично-вольовий, морально-креативний потенціал і спрямовує якісний вплив на ціннісні орієнтації особистості завдяки гармонізації психіки, а також подолання відчуження від себе, природи, соціуму.

Отже, удосконалення та перебудова змісту, форм і методів підготовки майбутніх фахівців у лавах вищих закладів освіти, насамперед через залучення їх до найкращих здобутків народного мистецтва, стимулювання власного самовираження у різних видах народної творчості дає можливість збагатити національно-культурний досвід молоді, що забезпечить зростання зацікавленості студентства щодо духовних цінностей, культурний та моральний розвиток особистості, а через це – виховання національної гідності сучасного студента України.

Література

1. Белова Ю. Ю. Формування національних цінностей у студентів – майбутніх учителів трудового навчання в процесі художньо-трудової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика трудового навчання» / Ю. Ю. Белова. — К., 2004. — 16 с.
2. Бійчук Г. Л. Формування українського національного характеру старшокласників у процесі вивчення літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська література)» / Г. Л. Бійчук. — К., 2003. — 22 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. — Полтава : Полтав. вісн., 1994. — 191 с.
4. Вишневський О. Орієнтири національного виховання / О. Вишневський // Рідна шк. — 1994. — № 5. — С. 42—46.
5. Гевко О. І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Гевко Оксана Іванівна. — К., 2003. — 210 с.

Аннотация

Репко И. П. , Одарченко В. И. Воспитание национального достоинства у студенческой молодежи Украины средствами украинского народного творчества

На основе анализа научной литературы раскрыта суть понятий «достоинство», «национальное достоинство». Исследовано процесс воспитания национального достоинства как необходимого качества личности студенческой молодежи. Определен воспитательный потенциал различных видов народного искусства.

Ключевые слова: воспитание, национальное достоинство, украинское народное творчество, студенты, средства, высшее учебное заведение.

Annotation

Repko I., Odarchenko V. The education of national dignity among students of Ukraine by means of Ukrainian folk art

Based on the analysis of scientific literature revealed the essence of the concepts of «dignity» and «national dignity». Studied the process of education of national dignity as the quality of the individual students. Identified the educational potential of folk art.

Key words: education, national dignity, the Ukrainian folk art, students, means, the higher educational establishment.